

*Стасюк В. В., доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри морально-психологічного
забезпечення діяльності військ НУОУ (м. Київ)*

ОРГАНІЗАЦІЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ДО БОЮ (БОЙОВИХ ДІЙ) В СУЧАСНИХ УМОВАХ (НА ПРИКЛАДІ ОКРЕМИХ ПІДРОЗДІЛІВ МЕХАНІЗОВАНОЇ БРИГАДИ)

У статті розкриваються сучасні форми, методи, засоби організації та проведення спеціальної психологічної підготовки особового на прикладі окремих підрозділів механізованої бригади.

Ключові слова: психологічна підготовка, моделювання, психологічна готовність, особовий склад.

В статье раскрываются современные формы, методы, средства организации и проведения специальной психологической подготовки личного на примере отдельных подразделов механизированной бригады.

Ключевые слова: психологическая подготовка, моделирование, психологическая готовность, личный состав.

In the article modern forms, methods, facilities of organization and conducting of the special psychological preparation of the personal, open up on the example of separate subsections of the mechanized brigade.

Keywords: psychological preparation, design, psychological readiness, personnel.

Вітчизняний та зарубіжний досвід бойової підготовки переконує, що дієвою формою психологічної підготовки особового складу є «показ поля бою». Відомий американський фахівець з питань бойової підготовки Р. Рігг зазначає, навчальні поля з викошеною травою, розчищеними стежками, з пофарбованими мішенями неадекватних розмірів, смугастими стовпчиками біля дороги тощо формують перекручене уявлення у особового складу про дійсне поле бою. На його думку, ці поля повинні бути моторошним і неприємним місцем. Необхідно, щоб створена на них обстановка викликала не просто відразу, нудотний рефлекс, а по можливості – жах. Для цього доречним є використання різного роду імітаційних засобів: магнітофонних записів лементів і стогонів пораниених, муляжів із слідами крові і т. ін. У Збройних Силах України відповідні навчальні поля знаходяться в стадії розробки, що є недоліком у системі бойової і психологічної підготовки [3,4].

До способів моделювання факторів небезпеки належать:

– створення реалістичної, багатомірної, полімодальної картини сучасного бою чи окремих його фрагментів під час занять і навчань;

– метання бойових гранат, у тому числі під час атаки, на ходу;

– проведення стрільб штатними снарядами і занять з вогневої підготовки в нічних умовах;

– обкатка особового складу танками, навчання прийомам десантування і спішування з бойових машин і транспортних засобів на ходу;

– встановлення і розмінування мінно-вибухових загороджень з бойовим зарядом;

– подолання складних перешкод з ризиком для життя, при суворому дотриманні заходів безпеки і т.ін.

Створення фізичної та психічної напруги досягається [2,4]:

– проведенням занять і тренувань у умовах наближених до регіону майбутніх дій, в ускладненій ергономічній обстановці (інтенсивний шум, вібрація конструкцій, слабке освітлення, мерехтіння світла, різкі, неприємні запахи, тривала дія без відпочинку в засобах індивідуального захисту);

– імітацією активних і нестандартних дій противника (диверсії, засідки, нальоти, масове використання снайперів тощо.), протидії місцевого населення;

– управлінням інформацією, необхідною для прийняття рішень і ведення бойових дій, «нарощування» обстановки шляхом віддачі ввідних щодо відмов техніки, зброї, виконанням поставлених завдань скороченими силами, імітацією тривалих затримок в пересуванні колон тощо.

На практиці можливо використовувати наступні засоби моделювання факторів сучасного бою [1,2,4]:

– комплексні системи імітації бойової обстановки, комп'ютерні тренажери управління бойовими діями підрозділів, лазерні імітатори стрільб, комп'ютерні

тренажери з використанням ефектів віртуальної реальності тощо;

– засоби імітації застосування сучасної зброї і боєприпасів (вибухові речовини, імітаційні міни, фугаси, гранати, вибухові пакети, димові пакети, сигнальні й освітлювальні ракети, вогневі суміші, поодинокі постріли, джерела сильного світла, звукові засоби з фонотеками звукової картини бою, імітаційні мінні поля тощо);

– засоби імітації результатів застосування зброї і боєприпасів (зруйновані об'єкти, ділянки доріг і мости, макети ушкодженої техніки, муляжі трупів, завали, аудіозаписи криків поранених, контужених, панікерів і т. ін.);

– засоби, які застосовують в реальному бою (дротові загородження і малопомітні перешкоди, протитанкові рови і пастки, барикади, колійні мости тощо).

Отже, в процесі бойового навчання військовослужбовець повинен пізнати і, по можливості, відчути весь спектр впливів, характерних для бойової обстановки (зорових, слухових, кінестатичних, нюхових, смакових, вестибулярних), навчитися вірно реагувати на них і активно діяти в умовах їхньої ескалації. Моделювання основних психологічних факторів сучасного бою в процесі бойової підготовки дозволяє певною мірою психологічно загартувати військовослужбовців, збільшити їхній психологічний потенціал, необхідний для подолання психотравмуючих факторів реальної бойової обстановки [2,3].

Виходячи із визначених вимог щодо організації спеціальної психологічної підготовки, у статті викладено сучасні підходи щодо її організації у окремих підрозділах механізованої бригади.

В основу організації заходів спеціальної психологічної підготовки особового складу механізованих підрозділів до бойових дій слід покласти принцип впровадження в процес підготовки елементів напруги, раптовості, небезпеки та ризику, властивих реальним бойовим діям.

У зв'язку з цим відповідні заходи необхідно спрямувати на формування у підлеглих емоційно-вольової стійкості (обкатка особового складу танками, подолання вогняних смуг та водних перешкод, відпрацювання способів захисту від зброї масового ураження (ЗМУ), отруйних речовин і т. ін.) та професійно

необхідних якостей: уважності, пам'яті та гнучкості мислення шляхом відтворення під час підготовки особового складу елементів напруги, раптовості, небезпеки, ризику, які властиві реальній бойовій обстановці.

З метою формування емоційно-вольової та психологічної стійкості командири, офіцери органів з виховної роботи під час занять з бойової підготовки, бойового злагодження військ повинні створювати елементи небезпеки та ризику шляхом подолання військовослужбовцями складних перешкод в умовах безпосередньої фізичної небезпеки; ведення бойових дій в умовах розривів імітаційних зарядів та мін; переходу в атаку під вогнем «противника» за танками та броньованими машинами піхоти; пересування десантом на танках; метання бойових гранат в русі; подолання водних перешкод із застосуванням ізолюючого протигазу і без нього; подолання заболочених ділянок місцевості та водних перешкод шляхом пересування по тонкій кризі; виконання інженерних робіт під водою; активного захисту від вогнебезпечних речовин; обладнання бойових позицій в умовах зараження місцевості; обкатки танками та установками та розмінування мінно-вибухових загороджень тощо.

До числа важливих завдань спеціальної психологічної підготовки особового складу механізованих підрозділів належить: формування у підлеглих впевненість в можливості успішної боротьби з танками та броньованими машинами противника, всіма наявними на озброєнні своїх військ засобами, організувати чітке вивчення її вразливих місць, способів захисту від них. Подоланню «танкобоязні» у особового складу сприяє не лише чітке уявлення військовослужбовцями сильних та слабких сторін танків та броньованих машин противника, а й головним чином добре натренована активна діяльність особового складу щодо вмілього знищення цієї техніки та неодноразова обкатка його танками в різних умовах обстановки.

З метою морально-психологічного загартування особового складу механізованих підрозділів для боротьби з повітряними цілями противника основну увагу необхідно звернути і на подолання «літакобоязні».

Загалом, в умовах підготовки до бою командирам та їх заступникам з виховної

роботи необхідно пам'ятати ряд правил апробованих на практиці, які забезпечують зниження психологічної напруги та втоми особового складу: забезпечення своєчасного та калорійного харчування особового складу; дотримання норми вживання рідини; максимально можливий «повноцінний» відпочинок; уникнення випадків самолікування, надання кваліфікованої медичної допомоги; активне спілкування з товаришами.

Таким чином, якісно організовані та проведені заходи спеціальної психологічної підготовки особового складу комплексі з іншими заходами морально-психологічного забезпечення та іншими видами підготовки будуть сприяти: а) формуванню у особового складу механізованих підрозділів впевненості в собі, своїх силах, товаришах; б) психологічній стійкості та фізичній витривалості військовослужбовців; в) підтриманню у них високого рівня морально-психологічного стану та всебічній готовності до ведення бойових дій в умовах сучасного бою.

Метою спеціальної психологічної підготовки особового складу танкових підрозділів є: формування високої професійної майстерності військовослужбовців танкістів щодо техніки управління і тактики ведення бойових дій в різних умовах місцевості, несприятливих погодних умовах та умовах обмеженої видимості; напрацювання у підлеглих необхідних морально-бойових в тому числі емоційно-вольових якостей (сміливості, рішучості, ініціативи та самостійності), а також упевненості у високі бойові можливості своєї машини та почуття особистої та колективної відповідальності за її збереження в бою та бойову готовність.

В роботі з командирами танків основні зусилля потрібно спрямовувати на: роз'яснення даній категорії військовослужбовців особливостей виконання бойових завдань в різних видах бою, особливостей конкретного виду бою, обстановки, порядку виконання бойового завдання, місця підрозділу в бойовому шикунанні, вимог щодо формування психологічної стійкості особового складу екіпажу до дій в умовах сучасного загальновійськового бою. Основні зусилля при роботі з операторами-навідниками потрібно спрямовувати на роз'ясненні

особливостей ведення вогню прямою наводкою по броньованих машинах противника, а також ведення вогню із закритих позицій, акцентуючи увагу на вразливих місцях бойової техніки противника. Головними напрямками спеціальної психологічної підготовки з механіками-водіями вважати формування чітких професійних навичок щодо якісного управління бойовою машиною в умовах сучасного бою:

- здійснення швидких та чітких скоординованих дій, маневру в стислі терміни зміни позиції, на вузьких ділянках місцевості під вогнем противника, при зміщенні центра ваги машини та максимальному технічному навантаженні;

- управління танком із закритим люком в умовах обмеженої видимості та можливості здійснення додаткової оцінки швидкості танка та орієнтування на місцевості під час руху в бою;

- при різких ударах танка в ґрунт під час подолання протитанкових траншей, нерівних ділянках місцевості, що може призвести до поломок ходової частини та травмування членів екіпажу;

- різких переходів від середньопересічної до сильнопересічної місцевості, насиченої великою кількістю перешкод та вузьких проходів і т. ін.

Таким чином, зміст спеціальної психологічної підготовки особового складу танкових підрозділах зводиться до формування у членів екіпажів необхідного рівня військово-професійних та психологічних якостей, сенсорно-моторних навичок з метою умілого і чіткого управління танком, а також розумових та сенсорно-розумових навичок, для вмілого й вірного прийняття рішення в ході виконання поставлених бойових завдань. Комплектування особового складу екіпажів здійснюються з врахуванням їх моральних, військово-професійних якостей та психологічної сумісності.

Формування високих моральних, психологічних та емоційно-вольових якостей, розвиток військово-професійних навичок у військовослужбовців артилерійських підрозділів необхідно здійснювати під час відпрацювання особовим складом відбиття раптового наземного та повітряного нападу противника на вогневі позиції військ, командні та

командно-спостережні пункти тощо. Під час відпрацювання завдань зміни вогневих позицій та командно-спостережних пунктів доцільно практикувати подолання особовим складом різних перешкод і загороджень (завалів, ділянок мінування, водних перешкод, заболочених і піщаних ділянок місцевості тощо), ведення боротьби з диверсійними групами, відбиття раптових повітряних нападів противника.

З метою формування відповідних якостей у особового складу рекомендується проведення спеціальних тренувань військовослужбовців в умовах максимально наближених до реальних умов сучасного бою в умовах імітації бойових шумів і вогневого враження противника, в індивідуальних засобах захисту, тощо. Характер тренувань щодо ведення вогню, їх тривалість повинні охоплювати всі можливі випадки стрільби (швидка – під час боротьби з танками, короткочасна – на граничному режимі при артилерійських нальотах, тривала з максимальною скорострільністю чи дотриманням встановленого режиму вогню і т. п.).

В цілому, специфіка підготовки особового складу артилерійських підрозділів висуває особливі вимоги до формування у військовослужбовців витривалості, спритності, самоволодіння, здібності до узгоджених дій у складі бойових обслуг. Особлива увага звертається на напрацювання навичок щодо ведення прицільного вогню по противнику під час його висування до нашого переднього краю, розгортання в батальйонні і ротні колони та безпосередньо перед переднім краєм. Важливим аспектом підготовки артилеристів до бою є формування психологічної готовності до єдиноборства з танками та іншими броньованими машинами противника.

Заходи спеціальної психологічної підготовки з особовим складом підрозділів протиповітряної оборони (ППО) механізованої бригади повинні здійснюватись з урахуванням особливостей, які властиві бойовій діяльності операторів і номерів розрахунків радіолокаційних станцій, установок і бойових машин підрозділів ППО.

Основними напрямками організації спеціальної психологічної підготовки особового складу даних підрозділів до бойових дій є: формування їх готовності до

відбиття повітряного нападу противника, засвоєння стійких професійних навичок операторів і номерів розрахунків; формування у них високої моральної стійкості та нервово-психічної витривалості; розвиток уваги, оперативної пам'яті і швидкості мислення.

Під час підготовки операторів, крім розвитку та тренування нервово-психічної витривалості необхідно формувати у військовослужбовців даної категорії уважність, оперативну пам'ять і швидкість мислення.

Найбільш важливими якостями в роботі операторів є стійкість і розподіл уваги. З метою формування в короткі терміни стійкості, уважності у військовослужбовців-операторів доцільно в практику їх тренувань включати завдання щодо спостереження за групою цілей та спостереження за цілями при наявності помилкових цілей і одночасне спостереження за цілями та показами приладів.

Формування вмінь розподілу уваги найбільш успішно відбувається під час вирішення операторами завдань за пультом управління, коли число приладів дорівнює шести і більше. Під час відпрацювання питань розподілу уваги повинні відпрацьовуватись завдання зі світловими табло й іншими сигнальними засобами (індикаторними лампочками, звуковими сигналами, попереджувальними написами тощо), які відображають готовність комплексу до бою, ведення бойових дій обслугою (екіпажем).

Процес формування високих морально-бойових якостей у особового складу розвідувальних підрозділів необхідно розпочати з роз'яснення питання про роль і значення розвідки в сучасному бою, популяризувати прояви чесності, правдивості у взаємостосунках та поведінці розвідників, доведення героїчних вчинки воїнів-розвідників, основних умов досягнення успіху у виконанні бойових завдань. З цією метою, доцільно організувати обговорення героїчних вчинків військовослужбовців-розвідників, вміло заохочувати підлеглих, особливо за перші отримані результати, засуджувати нечесні вчинки, випадки нерішучості та безініціативності, боягузтва в діях.

З метою напрацювання у військовослужбовців-розвідників стійкої уваги в умовах зовнішніх перешкод,

характерних для бойової обстановки, з метою якісної моральної та психологічної підготовки особового складу до виконання завдання в реальних умовах, на заняттях з бойової підготовки, в ході бойового злагодження доцільно імітувати вогонь противника, розриви снарядів та мін, шум моторів техніки, а вночі періодично освітлювати місцевість ракетами й іншими джерелами світла.

З метою тренування пам'яті розвідників, формування у них навичок швидкості і точності відтворення необхідних даних варто практикувати опитування – «спогади баченого (почутого)» на певній ділянці місцевості під час пересувань підрозділів (груп), проведення тренувань напередодні, або декілька днів тому. Для цього необхідно організувати проведення з особовим складом спеціальних вправ: в умовах ночі показати військовослужбовцям-розвідникам кілька цілей і зажадати визначити їх місце розташування та відстань до них, а потім через декілька годин заслухати результати спостережень і т. д.

В цілому, підготовку розвідників до виконання завдань за призначенням доцільно здійснювати на найзнайомій місцевості. Під час підготовки розвідників на незнайомій місцевості, крім влаштування подолань різних перешкод, загороджень під вогнем «противника», засідок, раптових зустрічей з ним варто широко практикувати прийоми, що виховують зухвалість у діях розвідників: раптові наскоки на важливі об'єкти (пункти управління, вузли зв'язку, радіотехнічні станції, колони противника тощо).

З метою психологічної підготовки військовослужбовців-розвідників до виконання бойового завдання необхідно практикувати виконання ними як окремих спеціальних вправ, так і цілого їх комплексу, навчання методам надання першої медичної та психологічної допомоги, самопомоги тощо. Формуючи у особового складу професійні вміння, психологічну стійкість, фізичну витривалість, мужність та самостійність у діях командири зможуть сформулювати у підлеглих загальну морально-психологічну готовність до виконання бойових завдань.

Зміст заходів спеціальної психологічної підготовки військовослужбовців інженерних підрозділів зводиться до моральної, психологічної та фізичної підготовки

особового складу, формування впевненості у ефективності своїх дій, можливості успішного виконання завдань у складній обстановці.

З метою наочного показу вражаючої дії наявних на озброєнні засобів, доцільно продемонструвати особовому складу інженерних підрозділів на практиці можливі реальні наслідки їх застосування (можливості наслідки для особового складу, враження техніки противника, фортифікаційних споруд, мостів, доріг тощо).

В процесі підготовки особового складу до виконання завдань за призначенням доцільно створювати такі умови, які вимагатимуть від нього моральної та фізичної напруги, рішучості і спритності. Для цього окремі тренування необхідно проводити з використанням вибухових речовин, створюючи умови кожному військовослужбовцю пройти практику самостійного підризу, розмінування, мінування окремих елементів конструкцій, ґрунту і різних об'єктів.

Таким чином, ефективність організації спеціальної психологічної підготовки інженерних підрозділів визначається змістом та застосуванням тих форм і методів, які відповідають обстановці бою, характеру завдань, які необхідно буде вирішувати особовому складу. Основна увага повинна спрямовуватись на психологічне та фізичне загартування військовослужбовців, формування у них всебічної витримки та здатності долати будь-які перешкоди під час виконання завдань інженерного забезпечення, виявляючи при цьому стійкість до негативного впливу факторів бою, мужність, самостійність та ініціативу.

Виконання особовим складом підрозділу радіаційного, хімічного та біологічного захисту (РХБЗ) бригади спеціальних завдань в умовах бою пов'язано з постійною загрозою враження радіоактивними та отруйними речовинами.

Організуючи заходи спеціальної психологічної підготовки з особовим складом підрозділу РХБЗ бригади, необхідно пам'ятати, що наявність навичок щодо надання само- та взаємодопомоги в разі необхідності виконання завдання в екстремальних умовах заспокійливо впливає на подальшу поведінку військовослужбовців та сприяє злагодженим діям військового колективу в цілому. Під час тренувань

Питання психології

необхідно наочно продемонструвати можливий характер зараження місцевості, озброєння, бойової техніки, стану отруйних речовин в момент їх бойового застосування, ефективність дій антидотів та дегазаційних розчинів. Слід мати на увазі, що головна мета показу дії антидотів та дегазаційних розчинів – відпрацювання у військовослужбовців впевненості в ефективне знешкодження ними отруйних речовин противника.

Під час навчання військовослужбовців прийомам ведення радіаційної розвідки заходи психологічної підготовки спрямовуються на виховання сміливості, витримки, здатності діяти в суворій відповідності з отриманим бойовим завданням. З цією метою необхідно тренувати особовий склад з відпрацювання навичок щодо ретельного виконання робіт з дегазації та дезактивації ним озброєння та бойової техніки.

При організації спеціальної психологічної підготовки військовослужбовців-зв'язківців, поряд з розвитком у них якостей, загальних для особового складу усіх родів військ, слід звернути особливу увагу на формуванні у них впевненості в можливості налагодження стійкого та безперервного зв'язку, своїй майстерності, формування психологічної стійкості, самоволодіння, самостійності, уваги та слухової пам'яті. У зв'язку з цим необхідно здійснити демонстрацію особовому складу надійності засобів зв'язку, здійснювати навчання радіотелеграфістів прийомам на слух в умовах інтенсивних радіозавад, здійснення заходів щодо подавлення завад, практикуючи широкий маневр частотами та режимами роботи радіоапаратури.

З метою виховання у зв'язківців впевненості в надійності апаратури зв'язку доцільно призначити слабо підготовлених військовослужбовців другими номерами

(дублерами) до досвідчених фахівців, на початкових етапах поручати їм чергування лише у разі стійкого зв'язку і лише після цього допускати їх до самостійного забезпечення зв'язком. Навчаючи особовий склад діяти самостійно, необхідно навчати їх, а особливо сержантів і старших команд орієнтуванню на місцевості, проводити рекогносцировку місцевості, вибирати місця розгортання апаратних, підбирати типи антен, вибирати траси прокладки кабелю тощо.

Комплектування особового складу в екіпажі, відділення здійснюються з врахуванням їх моральних, військово-професійних якостей та психологічної сумісності. З метою розвитку у радистів слухової пам'яті й уваги на етапі підготовки необхідно тренувати особовий склад до прийому коротких сигналів і команд на слух без запису.

Запропоновані рекомендації з організації спеціальної психологічної підготовки основних підрозділів бригади, полку не охоплюють всієї багатогранності його напрямів. Це складний процес, який вимагає від командирів (начальників) усіх рангів та їх заступників з виховної роботи цілеспрямованих зусиль щодо пошуку найбільш дієвих форм і методів впливу на підлеглих з метою формування у військовослужбовців якостей, необхідних для ефективного виконання поставленого бойового завдання.

Використання у сукупності розглянутих нами напрямків спеціальної психологічної підготовки особового складу дає можливість сформулювати достатньо високу ступінь емоційно-вольової стійкості та психологічної готовності військовослужбовців механізованої бригади до виконання поставлених завдань.

Література

1. Караяни А.Г. Прикладная военная психология / А.Г. Караяни, И.В. Сыромятников. – СПб.: Питер, 2006. – 480 с.
2. Психологічна робота у військах (силах): [навч. посіб.]. / за ред. П.П. Криворучка. – К.: ВГІ НАОУ, 2002. – 112 с.
3. Стасюк В.В. Психологія локальних війн та збройних конфліктів: [підруч.] / Василь Васильович Стасюк. – К.: НАОУ, 2006. – 570 с.
4. Ягупов В. Військова психологія: [підручник] / Василь Ягупов. – К.: “Тандем”, 2004. – 656 с.